

УДК 341.17

ЗУБАР І. В.,

здобувач кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПІДСИСТЕМ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Анотація. У другій половині ХХ століття відбувся новий етап розвитку регіоналізму в міжнародному праві. Це сталося, зокрема, завдяки створенню великої кількості міжнародних регіональних організацій та їх подальшій активній правотворчій і правозастосовній діяльності. У статті досліджується вплив діяльності міжнародних регіональних організацій на формування й розвиток відповідних регіональних підсистем сучасного міжнародного права, зокрема європейської, американської, африканської, арабської, а також визначаються особливості останніх.

Ключові слова: регіональні організації, європейське право, американське право, африканське право, арабське право.

Постановка проблеми. Особливістю історичного розвитку міжнародного права був регіональний характер його становлення. Цьому сприяла низка факторів, зокрема те, що в різних географічних регіонах у межах порівняно невеликих груп держав створювалися окремі центри міжнародного життя, які підтримували більш або менш тісні міжнародні взаємозв'язки, у межах яких почали формуватися також інститути міжнародного права [1, с. 8]. Формуванню певних регіональних норм у стародавній період, як і сьогодні, сприяла географічна наближеність держав певного регіону, їхня культурна схожість або спорідненість, спільний чи схожий суспільно-історичний розвиток. Саме в межах регіонів формувалися й створювалися перші норми регулювання правовідносин спочатку між племенами, містами, а згодом і державами. Із часом такі норми розвивалися й доповнювалися, згодом вони стали складовими міжнародного права, яке набуло ознак універсальності. Тому, як стверджував І.І. Лукашук, універсальна нормативна система увібрала в себе досвід, накопичений регіональними системами. Цей процес відбувається й донині [2, с. 145]. Сьогодні в межах універсального міжнародного права активно розвиваються регіональні міжнародно-правові підсистеми. Важливу роль у цьому процесі відіграють регіональні міжнародні організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці міжнародного права регіональні аспекти його розвитку досліджувалися багатьма вченими, зокрема, такими як Л. Оппенгейм, А. Фердросс, Д. Анцилотті, Д.Б. Левін, Ю.Я. Баскін, Д.І. Фельдман, М.О. Ушаков, А.П. Мовчан, В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, А.І. Дмитрієв, Ю.А. Дмитрієва, О.В. Задорожній, К.С. Колісниченко, І.І. Лукашук, М.Н. Шоу, Х. Штайгер, А.А. Кансадо Тріндаде, К.Г. Лі, П.М. Дюпюї, А. Орахелашвілі, М. Коскенніємі, Р.П. Ананд та інші. Значну увагу науковці також приділяли діяльності міжнародних регіональних організацій та їх участі в правотворчих і правозастосовних процесах у певних регіонах. Так, діяльність європейських регіональних організацій досліджували В.І. Муравйов, Л.Г. Заблоцька, О.М. Шпакович, А.Л. Федорова, Т.І. Шинкаренко, М.М. Гнатовський, Л.М. Ентін, М. Гердеген, Ф. Бенуа-Ромер. Питання діяльності американських регіональних організацій досліджували Г.М. Костюніна, П.Дж. Мейер, африканських організацій – Р. Фрімпонг Оппонг, арабських організацій – М.В. Жданов, А. Абу-аль Хадж, А.Н. Бен Хомайд, В. Чен, Дж. Жао.

Метою статті є дослідження діяльності регіональних організацій із точки зору їх впливу на формування та розвиток регіональних підсистем сучасного міжнародного права, а також визначення особливостей останніх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що саме в стародавні часи було закладено основи для формування регіональних підсистем сучасного міжнародного права. Так, найбільш загальною схемою утворення регіональних підсистем сучасного міжнародного права, на думку О.В. Буткевич, є континуїтет у розвитку правового масиву регіонів: від стародавньої Індії до сучасного індо-буддистського регіону; від стародавнього Китаю до сучасного регіону китайсько-конфуціанського впливу; від міжнародно-правового регіону стародавніх Малої Азії та Північної Африки, що вплинув на правові набутки Перської імперії, до її впливу на формування арабо-мусульманського регіону міжнародного права; від міжнародно-правових набутків регіону стародавнього Близького Сходу й Малої Азії через міжнародно-правовий регіон античної Греції та Риму до сучасного європейського міжнародного права [3, с. 387].

У процесі свого розвитку міжнародне право поступово формувалося в напрямі від регіонального до універсального. Водночас у ХХ столітті регіоналізм у міжнародному праві отримав новий етап свого розвитку. Основну роль у таких регіональних правотворчих і правозастосовних процесах відіграли саме регіональні міжнародні організації, багато яких було створено саме в другій половині ХХ століття.

На думку Л. Фосетт, регіональні організації за час свого існування в ХХ столітті загалом пройшли три етапи розвитку: 1) період після завершення Другої світової війни; 2) період «холодної війни»; 3) період після завершення «холодної війни» [4, с. 4, 9–12]. Відповідно, розвиток регіональних організацій зумовлювався відповідними історичними подіями та

відповідав на виклики, що поставали в процесі розвитку міжнародних відносин та з огляду на кризові явища, які в них виникали.

А. Гочхайат також поєднує розвиток подій у міжнародних відносинах із появою тих чи інших загальних або галузевих регіональних організацій. Так, А. Гочхайат виокремлює три основні типи регіональних організацій, що були створені після завершення Другої світової війни. До першого типу належать регіональні організації із загальною компетенцією, наприклад, Ліга арабських держав, Організація американських держав, Організація африканської єдності. До другого типу А. Гочхайат відносить регіональні організації зі спеціальною компетенцією у сфері безпеки, наприклад, НАТО та Організація Варшавського договору. До третього типу регіональних організацій, на його думку, належать регіональні організації, сфера діяльності яких принципово зосереджена на економічній сфері, наприклад, Європейські Співтовариства на початковому етапі та подальші спроби їх відтворення в інших регіонах. Так, установи та організації другого типу, зокрема, НАТО, Організація Варшавського договору, Організація Договору Південно-Східної Азії (СЕАТО), Організація Центрального Договору (СЕНТО) та Тихоокеанський пакт безпеки (АНЗЮС) виникли у відповідь та відповідно до намагань двох наддержав консолідувати власні сфери впливу під час «холодної війни» [5, с. 6].

Як зазначає М.М. Гнатовський, у зв'язку зі зростанням ролі міжнародних організацій природно, що все частіше в літературі предметом дослідження ставали не просто норми багатосторонніх міжнародних договорів, а й створені на їхній основі своєрідні «правові системи» міжнародних організацій: право ООН, право Світової організації торгівлі, право Ради Європи, право ОБСЄ, право Європейського Союзу тощо. «Правовими системами» *lato sensu* їх можна визнати насамперед тому, що вони складаються не тільки з норм та принципів, а й із механізмів правотворення та правозастосування за допомогою власних нормотворчих, юрисдикційних та контрольних органів. Усі названі міжнародні організації приймають власні правові акти (при цьому в останній час не тільки «м'яке», а й цілком «жорстке» право), мають судові (або квазісудові, як у випадку СОТ) установи, що діють у їхній структурі та розглядають питання реалізації норм міжнародного права та права цих організацій (Міжнародний Суд ООН, Апеляційний орган СОТ, Європейський суд із прав людини, Суд із примирення та арбітражу ОБСЄ, Суд ЄС) [6, с. 72–73].

Зокрема, унаслідок активізації діяльності регіональних організацій і створення та застосування ними значного обсягу міжнародно-правових норм неодноразово порушувалися дискусії з приводу існування та функціонування окремих регіональних систем права, як-то: європейського, американського, африканського тощо. Проте досить обґрунтованою можна вважати думку деяких учених про те, що участь міжнародних організацій у створенні норм права не приводить до створення нової системи права. Правотворчість міжнародних організацій свідчить про тенденцію станов-

лення специфічних регіональних та субрегіональних підсистем міжнародного права, які мають спеціальний характер [7, с. 32].

Так, якщо говорити про європейський міжнародно-правовий простір, то варто зазначити, що він, зокрема, є результатом правотворчої та правозастосовчої діяльності таких регіональних міжнародних організацій, як Європейський Союз, Рада Європи, Організація з безпеки та співробітництва в Європі.

На думку М.М. Гнатовського, європейський простір розвивається на основі трьох великих складових: регіонального, міжнародного, публічного права, яке забезпечує засади мирного співіснування та співробітництва держав, особливих правових систем, створених регіональними міжнародними організаціями, а також національних правових систем держав Європи (як членів Ради Європи та Європейського Союзу, так й інших), передбачаючи певний ступінь їх зближення, взаємної узгодженості в різних галузях – від кримінального до міжнародного приватного права. Таке зближення як необхідна передумова стабільного міжнародного співробітництва відбувається засобами, передбаченими внутрідержавним правом, на підставі міжнародних документів. Тому зміст європейського правового простору визначається не тільки нормами, створеними європейськими регіональними організаціями, а й механізмом зближення на їх основі національних правових систем держав Європи, їх інтернаціоналізацією [6, с. 66].

Основу правового простору Європейського Союзу становлять правові норми, закріплені в установчих договорах, що належать до категорії первинного права ЄС. Норми вторинного права ЄС, розроблені на основі первинного, створюються автономно та приймаються інститутами ЄС. До актів вторинного права відносять регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки [8, ст. 288]. Зокрема, третинне право (іноді його ще називають додаткове або «комплементарне») включає в себе правові норми, джерелом яких є акти, інші, ніж установчі договори, або акти, що створюються та видаються інститутами ЄС [9, с. 111–113, 122–123]. Міжнародні договори складають особливу групу джерел права ЄС. Договори, що укладаються ЄС із третіми державами та міжнародними організаціями, виступають як зовнішні джерела, правовий режим яких визначається не тільки нормами права ЄС, але й нормами загального міжнародного права. Специфіка міжнародних договорів, які укладались Співтовариствами, а тепер – Союзом і державами-членами, полягає в тому, що їх положення не повинні суперечити установчим договорам. Відповідний контроль здійснюється а рїорі, тобто в попередньому порядку, Судом ЄС на запит держав-членів та інститутів Союзу [9, с. 128].

Важливу роль у розвитку нормотворчого процесу в рамках ЄС відіграють суди ЄС. Вони забезпечують одноманітне тлумачення та застосування права ЄС. Судова система ЄС включає Суд ЄС, Суд загальної юрисдикції та спеціалізовані судові органи [8, ст. 251–257]. Ключову роль у нормотворчій

діяльності зберігає Суд ЄС, який виконує функції верховного, конституційного та касаційного суду ЄС. Завдяки преюдиціальній процедурі Суд ЄС, а частково й Суд загальної юрисдикції, тлумачать основні положення установчих договорів та інших нормативно-правових актів та формулюють автономні поняття та концепції, які доповнюють та уточнюють положення нормативних правових актів і вводять у дію нові принципово важливі для розвитку інтеграційного права положення. Такими, наприклад, є концепція прямої дії, верховенства та інтегрованості права ЄС; концепція паралельного зовнішньополітичного супроводу, визначення поняття та змісту загальних принципів права ЄС та інші. Нерідко положення, розроблені та введені в практику зазначеним судом, надалі закріплюються в нормативно-правових актах [9, с. 127–128].

Водночас, як зазначалося раніше, дослідження європейського регіонального права лише в рамках правотворчої та правозастосовчої діяльності ЄС було б вкрай обмеженим, оскільки досить великий масив правових норм створюється та застосовується і в процесі функціонування інших європейських регіональних організацій, серед яких, зокрема, і Рада Європи. На думку деяких учених, саме Рада Європи «зберігає концепцію європейської єдності, надаючи форум для культурних і політичних контактів поза межами членства в ЄС» [10, с. 8–9], а також втілює принципи «пан'європейської традиції» [11, с. 33–34].

Правовий простір Ради Європи, що створився внаслідок її діяльності, включає в себе такі складові:

1) механізм захисту прав людини та основних свобод, що ґрунтується на Конвенції про захист прав й основних свобод людини 1950 року та рішень Європейського суду з прав людини);

2) конвенції, угоди, протоколи Ради Європи, створені в рамках правового співробітництва її держав-членів і спрямовані на зближення їх національних правових систем (у межах Ради Європи було прийнято близько 280 (станом на 2005 рік) інших міжнародно-правових документів (угоди, конвенції, хартії, кодекси та протоколи до них);

3) рекомендаційні акти органів Ради Європи з питань забезпечення відповідності правових систем держав-членів стандартам, виробленим в організації (до таких актів належать рекомендації Комітету Міністрів та резолюції Парламентської Асамблеї, за невиконання яких державою-членом можливе застосування специфічних для міжнародних організацій санкцій, аж до зупинення членства в Раді Європи або порушення процедури виключення держави із цієї організації) [6, с. 43, 92–93].

Ще однією регіональною організацією, нормотворча діяльність якої збагачує європейський правовий простір, є Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Її діяльність зосереджується на двох основних напрямках: забезпеченні основ міжнародного правопорядку в регіоні (насамперед питання регіональної безпеки та вирішення будь-яких спорів між державами регіону) та «людському вимірі», суть якого полягає в розробці

та впровадженні в національне законодавство держав-членів спільних демократичних стандартів [6, с. 44].

Таким чином, друга половина ХХ століття стала початком створення в європейському регіоні різних інтеграційних об'єднань, що у свою чергу стали форумами для вироблення механізмів наближення національних правових систем держав Європи, для проведення політичної та економічної інтеграції держав регіону, а також для забезпечення верховенства права та демократичного розвитку країн регіону. Зрештою діяльність таких інтеграційних об'єднань дала поштовх для поступового формування правової системи європейського регіону, яка складає відповідну регіональну підсистему сучасного міжнародного права.

Як інший приклад поступового формування регіональної підсистеми міжнародного права можна навести інтеграційні процеси, які відбувалися та відбуваються на американському континенті в цілому та в Латинській Америці зокрема.

Після Другої світової війни в 1948 році було підписано Статут Організації американських держав (далі – ОАД), однієї з перших регіональних міжнародних організацій із загальною компетенцією. Основними напрямками діяльності цієї організації стало поширення демократії (наприклад, у 1996 році було прийнято Міжамериканську конвенцію проти корупції, а 11 вересня 2001 року – Міжамериканську Демократичну Хартію), захист прав людини (у 1959 році було створено Міжамериканську комісію з прав людини з метою виконання положень Американської Декларації з прав та обов'язків людини 1948 року, а згодом у 1978 році було створено Міжамериканський суд із прав людини), економічний та соціальний розвиток (так, у 1997 році було створено Спеціальний Багатосторонній Фонд Міжамериканської Ради Інтеграційного Розвитку, який протягом 2011–2012 років надав фінансову підтримку різним проектам у сфері науки, культури, освіти та технологій), а також забезпечення регіональної безпеки (наприклад, у 1999 році було створено Міжамериканський комітет проти тероризму й згодом, у червні 2002 року, держави-члени ОАД прийняли Міжамериканську конвенцію проти тероризму) [12, с. 8–15]. Загалом за напрямками своєї діяльності ОАД нагадує такі європейські регіональні організації, як ОБСЄ та Рада Європи. Водночас участь у цій організації США та намагання використовувати механізми цієї організації задля збільшення власного впливу в регіоні, зокрема, ще більше підштовхнули латиноамериканські країни до створення інших міжнародних організацій за участю лише латиноамериканських держав.

Так, поступово були створені Латиноамериканська зона вільної торгівлі (LAFTA), Латиноамериканська Асоціація інтеграції (ALAI), Центральнаамериканський спільний ринок (САСМ), Організація Східнокарибських держав (OECS), Карибська Співдружність (CARICOM), Андська Співдружність (АС), Спільний ринок країн Півдня (MERCOSUR). Останні

три субрегіональні утворення сьогодні відіграють особливо важливу роль у співробітництві держав регіону.

Зокрема, у межах Карибської Співдружності існують різні механізми врегулювання спорів між державами-членами: добрі послуги, медіація, консультації, погоджувальна процедура, арбітражний розгляд спору, розгляд справи Карибським Судом. Юрисдикція цього суду є обов'язковою для всіх держав-членів *ipso facto*. Рішення Суду створюють юридично обов'язкові прецеденти, допоки суд не перегляне своє рішення відповідно до встановленого порядку [13, ст. 188–221, 228, 240]. У свою чергу однією з особливостей Андської Співдружності (далі – АС) є створення інституціональної структури з обмеженими наднаціональними функціями за зразком ЄС. Наприклад, рішення, які приймаються Комісією АС або Радою міністрів закордонних справ АС, є обов'язковими для всіх держав-членів АС з моменту їх ухвалення. Рішення Комісії АС, Ради міністрів закордонних справ та резолюції Загального секретаріату АС мають характер прямої дії з моменту їхньої публікації в офіційному виданні, якщо інше не визначено цими рішеннями або резолюціями [14, ст. 2–3]. Окрім виконання зазначених рішень та резолюцій, держави-члени АС також зобов'язані вживати всіх необхідних заходів, щоб забезпечити дотримання положень й інших нормативно-правових актів, які складають правову систему АС, а саме: Картахенської Угоди та протоколів і додатків до неї, Угоди про створення Суду АС та протоколів до неї, Угоди у сфері промисловості та будь-яких інших угод, що держави-члени можуть укласти в рамках АС [14, ст. 1, 4]. Наприклад, у межах Андської Співдружності було розроблено та прийнято такі документи: Загальний режим, що застосовується до іноземного капіталу, а також торгових знаків, патентів, ліцензій та роялті (рішення Комісії АС № 291 від 21 березня 1991 року) [15], Спільний режим щодо доступу до генетичних ресурсів (рішення Комісії АС № 391 від 2 липня 1996 року) [16], Спільний режим інтелектуальної власності (рішення Комісії АС № 486 від 14 вересня 2000 року) [17], Інтеграційний план соціального розвитку (рішення Ради міністрів закордонних справ АС від 21 вересня 2004 року) [18].

Очевидно, що в регіоні Латинської Америки досить розвинені субрегіональні механізми економічної інтеграції. Проте із часом більшість із зазначених інтеграційних утворень намагалися розширити предметну сферу своєї діяльності також у напрямі соціального та культурного співробітництва. Неодноразово з'являлися ідеї створити єдину Латиноамериканську регіональну організацію із загальною компетенцією, проте з огляду на низку факторів (політичні та/або економічні) цього зробити не вдалося.

Водночас у 2010 році було покладено початок для поглибленої регіональної співпраці за участю всіх держав регіону. У лютому 2010 року на саміті глав держав та урядів держав Латинської Америки та Карибського басейну, що проводився в Мексиці, було прийнято Декларацію про наміри створити Співдружність Латиноамериканських держав та держав Карибського басейну (CELAC) з метою сприяння регіональній інтеграції та

забезпечення сталого розвитку, політичної координації та просування питань регіонального порядку денного на універсальних форумах, посилення діалогу з іншими державами, групами держав та регіональними організаціями, забезпечення співпраці, координації та взаємодоповнення між субрегіональними утвореннями та інституціями, забезпечення реалізації власних механізмів мирного вирішення спорів [19, п. 5].

Таким чином, уже 3 грудня 2011 року на установчому саміті в Каракасі (Венесуела) глави держав та урядів Латинської Америки та Карибського басейну затвердили статут Співдружності Латиноамериканських держав та держав Карибського басейну (CELAC) (далі – Співдружність). Створена Співдружність стала правонаступницею Постійного механізму для політичних консультацій і консенсусу (Група Ріо), а також Латиноамериканського та Карибського Саміту з інтеграції і розвитку (CALC). Співдружність представляє інтереси регіону Латинської Америки та Карибського басейну у відносинах з іншими країнами та регіональними групами, зокрема з Європейським Союзом. У рамках Співдружності забезпечується координація спільної позиції та представлення її на багатосторонніх форумах, визначення керівних принципів, політики, пріоритетів, стратегій та планів дій задля досягнення цілей Співдружності [20; 21].

Таким чином, діяльність згаданих американських та латиноамериканських регіональних організацій поступово призвела до створення певного масиву норм, що діють між державами цього регіону, які сприяють гармонізації та наближенню їхніх національних законодавств, а також спрямовані на регіональне та міжрегіональне співробітництво та розвиток міжнародного приватного права в регіоні. Зрештою діяльність зазначених регіональних організацій поступово створює та сприяє подальшому розвитку регіонального правового простору, що у своїй сукупності формує американську підсистему сучасного міжнародного права.

Активні регіональні інтеграційні процеси також відбуваються між африканськими країнами. Організація африканської єдності (ОАЄ) була створена ще в 1963 році. Проте аж до 1980 року жодного вагомого кроку в напрямі загальної економічної інтеграції в межах континенту не було вжито. Тому під час саміту в 1980 році в межах ОАЄ було ухвалено Лагоський План Дій, який завершився підписанням Договору про створення Африканського Економічного Співтовариства (далі – Договір АЕС). Договір АЕС набув чинності в травні 1994 року. Договір передбачав створення інтеграційного економічного простору на теренах усієї Африки. Після створення Африканського Союзу в 2002 році АЕС стало невід'ємною частиною його конституційної структури [22, с. 12, 15]. На останньому етапі розвитку Африканського Союзу заплановано зміцнення Африканського спільного ринку; застосування принципу вільного руху осіб, товарів, капіталу та послуг; інтеграція соціальних, економічних, політичних та культурних секторів; встановлення єдиного внутрішнього ринку; створення Пан-Африканського економічного та монетарного союзу, а також Пан-Афри-

канського Парламенту, введення єдиної африканської валюти [23, ст. 6]. І хоч наразі Пан-Африканський Парламент має лише консультативні та дорадчі повноваження, кінцевою метою є перетворення цієї інституції на повноцінний законодавчий орган, члени якого будуть обиратися шляхом загального голосування, проте сьогодні призначаються законодавчими органами держав-членів [23, ст. 7, 8, 11, 14; 24, ст. 2–3].

В Установчому Акті Африканського Союзу держави-члени підтвердили їхні зобов'язання щодо досягнення цілей Договору АЕС та запряглися працювати задля прискорення створення Африканського Економічного Співтовариства. Зокрема, варто зазначити, що положення статті 33 (2) Установчого Акта Африканського Союзу передбачають, що «положення Акта будуть мати переважну силу по відношенню до положень Договору АЕС у випадку будь-яких суперечностей або несумісності положень» [22, с. 12, 21].

Таким чином, заплановані інтеграційні процеси схожі на ті, які відбувалися свого часу в рамках Європейського Союзу. Незважаючи на політичну та економічну нестабільність на африканському континенті, у цьому регіоні поступово відбувається оптимізація інтеграційних процесів, поряд із якими поступово створюється єдиний правовий простір для держав цього регіону шляхом гармонізації та наближення національних законодавств, визначення однакових стандартів та підходів для регулювання різних сфер міждержавного співробітництва. Проте поряд з економічною складовою інтеграційних процесів та з огляду на наслідки колоніалізму особлива увага в правовому просторі цього регіону також приділяється забезпеченню прав людини та народів.

Відповідні політико-правові інтеграційні процеси можна спостерігати також у регіоні арабських країн. Так, у 1945 році однією з перших міжнародних регіональних організацій із загальною компетенцією була створена Ліга арабських держав (далі – Ліга). Структура Ліги передбачає існування трьох типів органів: Рада, комітети, Генеральний секретаріат. Рішення Ради, до складу якої входять представники держав-членів, можуть прийматися одноголосно або більшістю голосів. Рішення, що стосуються агресії або загрози агресії проти однієї з держав-членів Ліги, мають бути прийняті одноголосно відповідно до статті VI Пакту; якщо джерелом агресії є одна з держав-членів Ліги, то її голос не враховується під час прийняття рішення. Більшістю голосів можуть бути прийняті рішення обов'язкового характеру, які стосуються питань персоналу, бюджету, внутрішнього регламенту, закриття сесій. У статті VII Пакту зазначається, що рішення Ради, які прийняті одноголосно, є обов'язковими для всіх держав-членів Ліги, а рішення, що прийняті більшістю голосів, обов'язкові лише для тих держав, які з ними погоджуються [25, с. 415].

Хоча такий порядок прийняття рішень і такі умови їх обов'язковості для держав-членів Ліги неодноразово ставили під сумнів ефективність діяльності організації у сфері безпеки, діяльність Ліги арабських держав

в інших сферах, зокрема економічній, виявляється більш результативною. У межах Ліги арабських держав її Економічною Радою було ухвалено Угоду про створення Економічного Союзу між державами-членами Ліги, на який поміж іншим покладалися обов'язки у сфері правотворчості, а саме:

- розробляти законодавчі та регуляторні акти, а також встановлювати тарифи з метою створення єдиної арабської митної території;

- координувати зовнішню торговельну політику держав-членів із метою забезпечення координації регіональної економіки та світової економіки;

- погоджувати укладення торговельних та платіжних договорів з іншими країнами;

- координувати політику держав-членів у сфері економічного розвитку, сільського господарства, промисловості та міждержавної торгівлі в рамках союзу;

- розробляти уніфіковані правила у сфері транспорту та транзиту, спільне законодавство у сфері праці та соціального забезпечення, а також розробляти всі інші законодавчі акти, спрямовані на досягнення цілей та реалізацію завдань, що містяться в Угоді та в додатках до неї;

- координувати законодавче регулювання держав-членів у сфері податків та митних зборів [26, ст. 9].

Зокрема, у рамках Ліги було створено велику кількість інституцій та спеціалізованих установ із метою покращення міждержавного співробітництва в таких сферах, як Арабська організація з питань освіти, науки і культури (ALECSO), створена в 1964 році; Арабська організація праці (ALO), створена в 1965 році; Арабська організація сільськогосподарського розвитку (AOAD), створена в 1970 році; Арабська організація адміністративного розвитку (AOAD), створена в 1961 році; Організація арабських країн-експортерів нафти (OAPEC), створена в 1968 році; Рада арабської економічної єдності (AEUC), створена в 1964 році; Арабський фонд економічного і соціального розвитку (AFESD), створений у 1968 році; Арабський банк економічного розвитку Африки (BADEA), створений у 1973 році; Арабська агенція з атомної енергетики (AAEA), створена в 1982 році; Арабська організація індустріального розвитку та гірничо-видобувної промисловості, створена в 1990 році; Арабський валютний фонд, заснований у 1975 році.

Крім того, у 1980 році в рамках Ліги була підписана Угода про інвестування арабського капіталу в арабських державах, яка набрала чинності в 1981 році. Згідно з положеннями цієї угоди, окрім прав та гарантій, що надаються інвесторам, також передбачаються засоби вирішення інвестиційних спорів та відповідно створюється Арабський інвестиційний суд (статут якого набрав чинності в 1988 році) [27].

Вагомий крок вперед у межах Ліги арабських держав також було зроблено у сфері захисту прав людини. Так, першу Арабську Хартію про права людини було ухвалено в 1994 році, проте вона не передбачала безпосередньо інституційного механізму забезпечення захисту прав людини на ре-

гіональному рівні. Тому в 2004 році в рамках Ліги арабських держав було прийнято оновлену версію хартії, що набрала чинність в 2008 році, відповідно до якої передбачено створення Арабського комітету з прав людини, який уповноважений давати рекомендації державам-учасницям щодо дотримання ними зобов'язань згідно з Хартією [28, ст. 45, 48]. Водночас останнім часом нагальним та досить дискусійним питанням є створення Арабського суду з прав людини, який би був уповноваженим розглядати справи, пов'язані з порушенням прав людини, та ухвалювати обов'язкові для держав-учасниць Хартії рішення.

Таким чином, не дивлячись на успіхи та поразки, яких досягає та зазнає Ліга арабських держав, важливо зазначити, що арабські країни у своєму регіоні за допомогою створення та діяльності Ліги арабських держав, а також великої кількості установ та організацій, що були засновані в рамках Ліги, створювали та продовжують створювати свій окремий політичний, економічний і відповідно правовий простір. Особливістю ж арабського права є його релігійне підґрунтя, водночас воно еволюціонує під впливом загальноприйнятих універсальних норм міжнародного права: стає більш гуманним, активно запозичує універсальні стандарти та механізми захисту прав людини.

Висновки. Розвиток регіональних підсистем сучасного міжнародного права нерозривно пов'язаний із діяльністю великої кількості сучасних регіональних організацій. Так, у ХХ столітті в різних регіонах створювалися міжнародні регіональні організації як загального, так і спеціального характеру. Як правило, у межах таких організацій за допомогою визначених механізмів прийняття рішень та їх реалізації відбувається процес міжнародного правотворення та правозастосування в певному регіоні.

Кожна регіональна міжнародно-правова підсистема має свої особливості, що враховують відповідні потреби держав регіону: для європейського регіону – це політична та економічна інтеграції (ЄС), забезпечення верховенства права та демократичного розвитку країн регіону, захист прав людини (ЄС, Рада Європи); для американського – це регіональне та міжрегіональне економічне співробітництво, а також співробітництво у сфері розвитку міжнародного приватного права; для африканської міжнародно-правової підсистеми – це економічне співробітництво держав, особливе значення соціальних прав та прав народів, подолання наслідків колоніалізму (що є логічним продовженням процесу деколоніалізму); для арабського міжнародно-правового регіону – це врегулювання різних правовідносин з урахуванням релігійних канонів та устоїв.

Література:

1. Левин Д.Б. История международного права / Д.Б. Левин. – М. : Изд-во Ин-та междунар. отношений, 1962. – 136 с.
2. Лукашук И.И. Нормы международного права в международной нормативной системе / И.И. Лукашук. – М. : Спарк, 1997. – 322 с.

3. Буткевич О.В. Регіоналізм стародавнього міжнародного права як попередник становлення міжнародно-правових підсистем сучасності / О.В. Буткевич // Український щорічник міжнародного права. – 2007. – К. : Українська Асоціація міжнародного права ; ВД «Промені», 2010. – с. 380–408.
4. Fawcett L. The History and Concept of Regionalism / L. Fawcett // European Society of International Law : Conference Paper Series. – 5th Biennial Conference (Valencia (Spain), 13–15 September 2012). – 2012. – № 4. – Р. 1–18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2193746##.
5. Gochhayat A. Regionalism and sub-regionalism: A theoretical framework with special reference to India / A. Gochhayat // African Journal of Political Science and International Relations. – 2014. – Vol. 8. – № 1. – Р. 10–26. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academicjournals.org/article/article1393314864_Gochhayat.pdf.
6. Гнатівський М.М. Європейський правовий простір: концепція та сучасні проблеми : [монографія] / М.М. Гнатівський. – К. : ВД «Промені», 2005. – 222 с.
7. Капустин А.Я. Международно-правовые проблемы латиноамериканской экономической интеграции : [учеб. пособие] / А.Я. Капустин. – М. : Изд-во Университета дружбы народов, 1986. – 84 с.
8. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union (C326/47). – 26.10.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF>.
9. Европейское право: право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : [учебник] / отв. ред. Л.М. Энтин. – 3-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма – Инфра-М, 2011. – 960 с.
10. Lasok K.P.E. Law and Institutions of the European Union / K.P.E. Lasok, D. Lasok. – London : Butterworths, 2001. – 870 p.
11. Гердеген М. Європейське право / М. Гердеген. – пер. з нім. – К. : К.І.С., 2008. – 528 с.
12. Meyer P.J. Organization of American States: Background and Issues for Congress / P.J. Meyer // CRS Report for Congress. – 2013. – April 8. – Р. 8–15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R42639.pdf>.
13. Revised Treaty of Chaguaramas establishing the Caribbean Community including the CARICOM Single Market and Economy dated July 5, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.caricom.org/jsp/community/revised_treaty-text.pdf.
14. Treaty Creating the Court of Justice of the Cartagena Agreement amended by the Cochabamba Protocol dated May 28, 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.comunidadandina.org/en/TreatiesLegislation.aspx?id=14&title=treaty-creating-the-court-of-justice-of-the-cartagena-agreement&accion=detalle&cat=1&tipo=TL>.
15. Decision of the Andean Community Commission № 291 “Regime for the Common Treatment of Foreign Capital and Trademarks, Patents, Licensing Agreements and Royalties” dated March 21, 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.comunidadandina.org/ingles/normativa/D291e.htm>.
16. Decision of the Andean Community Commission № 391 “Common Regime on Access to Genetic Resources” dated July 2, 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.comunidadandina.org/en/TreatiesLegislation>.

- aspx?id=156&title=decision-391-common-regime-on-access-to-genetic-resources&accion=detalle&cat=2&tipo=TL.
17. Decision of the Andean Community Commission № 486 “Common Intellectual Property Regime” dated September 14, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.comunidadandina.org/en/TreatiesLegislation.aspx?id=172&title=decision-486-common-intellectual-property-regime&accion=detalle&cat=2&tipo=TL>.
  18. Decision of the Andean Council of foreign ministers № 601 “Integral Plan for Social Development” dated September 21, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.comunidadandina.org/en/TreatiesLegislation.aspx?id=213&title=decision-601-integral-plan-for-social-development&accion=detalle&cat=2&tipo=TL>.
  19. Latin American and Caribbean Unity Summit Declaration dated February 22–23, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/intcoop/eurolat/key_documents/cancun_declaration_2010_en.pdf.
  20. Special Declaration about the Defense of Democracy and Constitutional Order of the Community of Latin American and Caribbean States (CELAC) dated December 3, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.celac.gob.ve/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=80&lang=en.
  21. Community of Latin American and Caribbean States (CELAC). Procedures for the Organic Operation of CELAC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.celac.gob.ve/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=80&lang=en&limitstart=5.
  22. Frimpong Oppong R. Relational Issues of Law and Economic Integration in Africa. Perspectives from Constitutional, Public and Private International Law: A Thesis Submitted In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Graduate Studies (Law) / R. Frimpong Oppong ; the University of British Columbia (Vancouver). – 2009. – 345 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eprints.lanacs.ac.uk/33295/1/ubc_2010_spring_oppoing_richard_frimpong.pdf.
  23. Treaty Establishing the African Economic Community (1991). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.afrimap.org/english/images/treaty/file4242d957db239.pdf>.
  24. Protocol to the Treaty Establishing the African Economic Community relating to the Pan-African Parliament (2000) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.africa-union.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/protocol-panafrican-parliament.pdf.
  25. Кольяр К. Международные организации и учреждения / К. Кольяр ; пер. с фр. З.И. Луковникова, А.С. Маликова ; под ред. В.Г. Шкунаева. – М. : Прогресс, 1972. – 632 с.
  26. Economic Unity Agreement among States of the Arab League (February 2003, Cairo) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cris.unu.edu/riks/web/treaties/constituent_treaties/19._The_Economic_Unity_Agreement_Among_States_the_Arab_League_establishing_the__Council_of_Arab_EconomicXX3June1957.pdf.
  27. Unified Agreement for the Investment of Arab Capital in the Arab States dated November 26, 1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctad.org/Sections/dite/iia/docs/compendium/en/36%20volume%202.pdf>.
  28. Arab Charter on Human Rights dated May 22, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/loas2005.html>.

Зубарь И. В. Институциональные основы функционирования региональных подсистем современного международного права

Аннотация. Во второй половине XX столетия регионализм в международном праве получил новый виток своего развития. Это произошло, в частности, благодаря созданию огромного количества международных региональных организаций и их последующей активной правотворческой и правоприменительной деятельности. В статье исследуется влияние деятельности международных региональных организаций на формирование и развитие соответствующих региональных подсистем современного международного права, в частности европейской, американской, африканской, арабской, а также определяются особенности последних.

Ключевые слова: региональные организации, европейское право, американское право, африканское право, арабское право.

Zubar I. Institutional grounds for functioning of regional subsystems of modern international law

Summary. Before XX century, when international law became universal, it had been developing on the basis of legal rules, principles and standards existing within different regions. From time to time certain regions had more influence on the development of international law than the other regions. A new wave of regionalism in international law was witnessed during the second half of XX century. In particular, among the reasons for growing regionalism in international law there were law-making and law-enforcement activities of a large number of regional organizations. There were different stages of establishment and development of regional organizations. Firstly, regional organizations with general competence were established; then, regional organizations with special competence in the security and economic development spheres were founded. The article specifies the legal aspects of activities of such regional organizations as the European Union, the Council of Europe, the Organization for Security and Cooperation in Europe, the Organization of American States, the Andean Community, the Caribbean Community, the Community of Latin American and Caribbean States, the African Union, the League of Arab States. This article contains the analysis of influence exerted by such activities on the formation and development of different regional subsystems of modern international law, namely, European law, American law, African law, Arab law. Moreover, it highlights certain specific features of the mentioned regional subsystems of modern international law.

Key words: regional organizations, European law, American law, African law, Arab law.